

УДК 343.13

<https://doi.org/10.32703/2663-6352/2026-1-19-312-317>

Охріменко В. В.,

аспірант кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ДО ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

Анотація. Інститут кримінального провадження щодо юридичної особи є інноваційним впровадженням кримінального процесуального законодавства. Попри широку когорту опонентів його існування в кримінальному процесі, намагання нашої держави стати рівноправним членом європейської спільноти та інтереси суспільства зумовили його появу в чинному правовому полі України.

Наразі кримінальне-процесуальне законодавство передбачає реалізацію двох порядків початку досудового розслідування у такому виді проваджень, а саме:

1) кримінальне провадження щодо застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, що передбачає обов'язкове встановлення фізичної особи, дії або бездіяльності якої підпадають під ознаки діяння, передбаченого Кримінальним кодексом України;

2) кримінальне провадження щодо застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру в спеціальному порядку, який не потребує обов'язкового встановлення фізичної особи, дії або бездіяльності якої підпадають під ознаки діяння, передбаченого Кримінальним кодексом України.

У статті зроблений аналіз початку досудового розслідування в другому різновиді провадження. Аналіз положень Кримінального процесуального кодексу України свідчить про її суттєву диференціацію у порівнянні із загальним порядком. Простежується особливості підстав та умов прийняття відповідного рішення, кола суб'єктів, які уповноважені на це. Викликає науковий інтерес й оцінка спроможності прокурора без отримання попередніх відомостей про наявність підстав та умов до початку кримінального провадження розпочинати досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру у спеціальному порядку. У сукупності все це підштовхує до наукового пошуку та розв'язання проблематики, пов'язаної з початком досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру у спеціальному порядку.

За наслідком опрацювання відповідного напрямку дослідження зроблені пропозиції щодо внесення змін у чинне законодавство України.

Ключові слова: кримінальне провадження, юридична особа, досудове розслідування, підстави та умови початку досудового розслідування, заходи кримінально-правового характеру, стандарт доказування

OKHRIMENKO V. SOME ISSUES OF THE BEGINNING OF PRE-TRIAL INVESTIGATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS REGARDING THE APPLICATION OF CRIMINAL-LEGAL MEASURES TO A LEGAL ENTITY

Abstract. *The institute of criminal proceedings against a legal entity is an innovative implementation of criminal procedural legislation. Despite a wide cohort of opponents of its existence in criminal proceedings, the efforts of our state to become an equal member of the European community and the interests of society have led to its appearance in the current legal field of Ukraine.*

Currently, criminal procedural legislation provides for the implementation of two procedures for initiating a pre-trial investigation in this type of proceedings, namely:

1) criminal proceedings regarding the application of criminal law measures to a legal entity, which requires the mandatory identification of an individual whose actions or inaction fall under the characteristics of an act provided for by the Criminal Code of Ukraine;

2) criminal proceedings regarding the application of criminal law measures to a legal entity in a special procedure, which does not require the mandatory identification of an individual whose actions or inaction fall under the characteristics of an act provided for by the Criminal Code of Ukraine.

The article analyses the beginning of a pre-trial investigation in the second type of proceedings. The analysis of the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine indicates its significant differentiation in comparison with the general procedure. The peculiarities of the grounds and conditions for making the appropriate decision, the circle of subjects authorised to do so are traced. Of scientific interest is also the assessment of the ability of the prosecutor, without receiving prior information about the presence of grounds and conditions before the commencement of criminal proceedings, to begin a pre-trial investigation in criminal proceedings regarding the application of the Criminal Procedure Code to a legal entity in a special procedure. Taken together, all this encourages scientific research and resolution of the issues related to the beginning of a pre-trial investigation in criminal proceedings regarding the application of criminal-legal measures to a legal entity in a special procedure.

As a result of the development of the relevant direction of research, proposals were made to amend the current legislation of Ukraine.

Key words: *criminal proceedings, legal entity, pre-trial investigation, grounds and conditions for initiating a pre-trial investigation, criminal law measures, standard of proof*

Постановка проблеми. Інститут кримінального провадження щодо юридичної особи є інноваційним впровадженням кримінального процесуального законодавства. Попри широку когорту опонентів його існування в кримінальному праві та процесі, намагання нашої держави стати рівноправним членом європейської спільноти, сучасні інтереси суспільства зумовили його появу в правовому полі України.

Аналіз положень Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України) свідчить про суттєву диференціацію процедури початку досудового розслідування щодо юридичної особи у порівнянні із загальним порядком. Простежується особливості підстав та умов прийняття відповідного рішення, кола суб'єктів, які уповноважені на це. Викликає науковий інтерес й оцінка спроможності прокурора без отримання попередніх відомостей про наявність підстав та умов до початку кримінального провадження розпочинати досудове розслідування. У сукупності все це підштовхує до наукового пошуку та розв'язання питань теоретичного та практичного характеру, пов'язаних з початком досудового розслідування у такому виді проваджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика кримінального провадження щодо юридичної особи була предметом дослідження таких вчених, як: М. В. Крижановський, О. О. Михайлов, М. Є. Панько, О. В. Панченко, В. С. Сотніченко, А. М. Яценко та багатьох інших науковців, які вели відповідні дослідження в різних напрямках. Проте, новизна зазначеного інституту, виникнення численних питань у практиці його застосування, дають можливість здійснювати подальшу наукову розвідку в цій сфері знань.

Виклад основного матеріалу. На початку викладення матеріалу статті слід зауважити, що наразі кримінальне процесуальне законодавство передбачає існування двох порядків початку досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо юридичної особи, а саме:

1) кримінальне провадження щодо застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру (далі ЗКПХ), що передбачає обов'язкове встановлення фізичної особи, дії або бездіяльності якої підпадають під ознаки діяння, передбаченого Кримінальним кодексом України (далі КК України);

2) кримінальне провадження щодо застосування до юридичної особи ЗКПХ у спеціальному порядку, який не потребує встановлення фізичної особи, дії або бездіяльності якої підпадають під ознаки діяння, передбаченого КК України.

Предметом нашого вивчення буде остання процедура, оскільки перший порядок вже достатньо досліджений у наукових працях вчених-процесуалістів. Для зручності викладення матеріалу статті поняття «кримінальне провадження щодо застосування до юридичної особи ЗКПХ у спеціальному порядку» замінимо аббревіатурою КПЮОСП.

Із системного аналізу ч. 2 ст. 96-3 КК України, ч. 2 ст. 483-1 та ч. 2-3 ст. 483-3 КПК України випливає, що КПЮОСП не може відбуватися без існування взаємопов'язаного кримінального провадження щодо фізичної особи. Вони можуть здійснюватися в одному провадженні (єдиний номер) чи окремо, при цьому законом не виключена можливість застосування до юридичної особи ЗКПХ за наслідками кримінального провадження щодо неї без попереднього або паралельного притягнення до кримінальної відповідальності фізичної особи.

Оцінка положень глави 37-1 КПК України свідчить, що в ній йдеться не тільки про пов'язану з юридичною особою її уповноважену особу, суспільно небезпечне діяння якої є передумовою проведення КПЮОСП, але й про іншу фізичну особу, яка може набути статусу підозрюваного, обвинуваченого. Справа в тім, що закон про кримінальну відповідальність передбачає можливість застосування ЗКПХ до юридичної особи також за неправомірні дії її засновників (учасників), кінцевих бенефіціарних власників, членів наглядової ради, які не є уповноваженими особами юридичної особи в контексті розуміння цього поняття (ч. 2 ст. 96-3 КК України).

Треба відмітити, що відносно КПЮОСП законодавцем чітко виокремлені матеріальні та процесуальні підстави його початку, а також визначені умови. Так, відповідно до ч. 2 ст. 483-1 КПК України КПЮОСП здійснюється окремо стосовно юридичної особи за наявності:

- 1) процесуальної підстави - постанови прокурора або ухвали суду;
- 2) матеріальної підстави – наявність обставин, передбачених ч. 2 ст. 96-3 КК України;
- 3) та умов:
 - а) якщо здійснення такого кримінального провадження окремо стосовно юридичної особи не може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду стосовно фізичної особи;
 - б) наявності обвинувального вироку суду, рішення про закриття кримінального провадження, застосування заходів медичного або виховного характеру стосовно уповноваженої особи, яка діяла від імені та/або в інтересах юридичної особи, що набрали законної сили;
 - в) смерті підозрюваного, обвинуваченого або уповноваженої особи, яка діяла від імені та/або в інтересах юридичної особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю;
 - г) якщо здійснення досудового розслідування та/або судового розгляду неможливе через наявність обставин, які фактично унеможливають провадження (зокрема, ухилення підозрюваного, обвинуваченого або уповноваженої особи, яка діяла від імені та/або в інтересах юридичної особи, від слідства або суду, тяжка хвороба такої особи, дипломатичний імунітет або спеціальний правовий статус такої особи, або відмова іноземної держави у видачі чи екстрадиції

такої особи тощо), за умови що це не вплине негативно на повноту та об'єктивність досудового розслідування та судового розгляду стосовно фізичної особи (ч. 2 ст. 483-1 КПК України).

Закон чітко встановлює, що процесуальною підставою початку досудового розслідування в КПКООСП є постанова прокурора або ухвала суду. Відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 483-3 КПК України обов'язковими складовими змісту постанови мають бути стислий виклад фактичних обставин суспільно небезпечного діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого ст. 209, 369, 369-2 КК України стосовно службових осіб, зазначених у ч. 4 ст. 18 КК України, у зв'язку із яким передбачається застосування до юридичної особи ЗКПХ у спеціальному порядку, в тому числі зазначено час, місце його вчинення, а також інші суттєві обставини, відомі на момент винесення постанови.

Зауважимо, що відповідна постанова прокурора фактично знаменує початок кримінального переслідування юридичної особи, за своєю суттю схожа на повідомлення про підозру фізичній особі, з моменту її винесення до юридичної особи можуть бути застосовані кримінальні процесуальні заходи примусу, а тому, на наш погляд, цей документ має бути більш конкретизованим. Такий висновок напрошується ще й тому, що у разі вирішення питання про застосування до юридичної особи заходів забезпечення кримінального провадження (наприклад, арешту майна, обмеження) постанова про початок досудового розслідування стане основою позиції прокурора щодо існування зв'язку юридичної особи із суспільно небезпечним діянням, що підпадає під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 209, 369, 369-2 КК України, вчиненням її уповноваженою особою та необхідності застосування до юридичної особи кримінальних процесуальних санкцій. Крім цього, відповідна постанова, згідно ст. 483-4 КПК України, є відправним моментом для обчислення строків досудового розслідування щодо юридичної особи в КПКООСП.

Наведене вище обґрунтування дозволяє висловити пропозицію щодо доцільності закріплення в окремій нормі Кодексу або її частині детальних (більш докладних) вимог до постанови про початок кримінального провадження щодо юридичної особи в КПКООСП, зокрема:

«Зміст постанови про початок кримінального провадження щодо застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру у спеціальному порядку»

1. Постанова про початок кримінального провадження щодо застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру у спеціальному порядку виноситься прокурором.

2. Постанова має містити такі відомості:

1) прізвище та посаду прокурора, який виносить постанову;

2) найменування (номер) кримінального провадження, в межах якого виноситься постанова, дату винесення постанови;

3) відомості про юридичну особу, відносно якої розпочинається провадження, що мають містити: найменування юридичної особи, її юридичну адресу, розрахунковий рахунок, ідентифікаційний код, організаційно-правову форму, дату і місце державної реєстрації;

4) стислий виклад фактичних обставин суспільно небезпечного діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення, вчиненого уповноваженою особою юридичної особи, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого статтями 209, 369, 369-2 стосовно службових осіб, передбачених частиною четвертою статті 18 Кримінального кодексу України, у зв'язку із яким передбачається застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру у спеціальному порядку, у тому числі зазначено час, місце його вчинення, а також інші суттєві обставини, відомі на момент винесення постанови;

5) обґрунтування наявності однієї або декількох умов, передбачених п. 1-4 ч. 2 ст. 483-1 цього Кодексу;

б) виклад обставин, що свідчать про зв'язок юридичної особи із суспільно небезпечним діянням, вчинений її уповноваженою особою, що підпадає під ознаки кримінального правопорушення;

7) права юридичної особи;

8) підпис прокурора, який виніс постанову.

Положення глави 37-1 КПК України не дають чіткого уявлення відносно стандарту доказування існування обставин, що є передумовою для початку здійснення КПЮОСП. У законі просто констатується, що прокурор за наявності підстав та умов, передбачених ст. 483-1 КПК України, виносить постанову про здійснення КПЮОСП, відомості про що підлягають внесенню до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Тобто кодекс залишає відкритим питання з приводу ступеня внутрішнього переконання прокурора відносно правомірності початку досудового розслідування щодо юридичної особи, який базується на існуючих на цей момент об'єктивних даних.

Відзначимо, що сутністю поняття «стандарт доказування» в різних видах провадження займалося чимало вчених [1, 2, 3, 4, 5]. Висловлюючи власну точку зору з цієї теми, вбачаємо, що під «стандартом доказування у кримінальному провадженні» доцільно розуміти мінімальний граничний обсяг обставин, підтверджених об'єктивними даними (доказами), що необхідні та достатні для прийняття особою свідомого, впевненого (без вагань) рішення на певному етапі досудового розслідування чи судового провадження. До процесу доведення (доказування) відповідних обставин можуть долучатися всі учасники кримінального провадження, проте, стандарт доказування реалізується («відіграє свою роль») лише на момент прийняття рішення у кримінальному провадженні, яке може ухвалити виключно дізнавач, слідчий прокурор, слідчий суддя, суд.

Повертаючись до вирішення піднятого питання, зазначимо наступне. По-перше, починаючи досудове розслідування у КПЮОСП, в арсеналі прокурора може не бути доказів, що свідчать про вчинення фізичною особою злочину, оскільки такий порядок, на відміну від загального порядку кримінального провадження щодо юридичної особи, не потребує попереднього встановлення фізичної особи, дії або бездіяльності якої підпадають під ознаки діяння, передбаченого КК України, та повідомлення їй про підозру. Отже, будуть відсутні докази, отримані за результатами проведення процесуальних дій після початку досудового розслідування щодо фізичної особи.

По-друге, досудове розслідування в КПЮОСП розпочинається не просто за наявності обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, як це передбачено ст. 214 КПК України (фактове провадження), а одразу щодо конкретної юридичної особи.

По-третє, на момент винесення постанови про початок досудового розслідування в КПЮОСП у прокурора обов'язково має бути наявна інформація про вчинення пов'язаної з юридичною особою фізичною особою кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 96-3 КК України (матеріальні підстави). В іншому випадку відповідне рішення виглядало б як свавілля з боку прокурора, як безпідставний початок кримінального переслідування щодо юридичної особи.

Четверте, сумнівним виглядає можливість ініціації відповідної процедури шляхом реалізації таких приводів, як заява чи повідомлення про існування підстав до початку досудового розслідування в КПЮОСП, оскільки вони природньо притаманні провадженню щодо фізичної особи. Заявнику важко оцінити такі причини тому, що це потребує попередньої правової оцінки дій фізичної особи та усвідомлення інших супутніх факторів, як-то: кваліфікації, розуміння статусу службових осіб, зазначених у ч. 4 ст. 18 КК України тощо.

З огляду на наведене вище, здається правильним вивести у КПК України наступну формулу активації прокурором початку досудового розслідування у КПЮОСП: «Після виявлення з будь-якого джерела достатніх даних, що можуть свідчити про наявність підстав, передбачених

частиною 2 статті 96-3 Кримінального кодексу України, та з урахуванням умов, зазначених у ч. 2 ст. 483-1 цього Кодексу, прокурор виносить постанову про здійснення кримінального провадження щодо застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру у спеціальному порядку, відомості про що підлягають внесенню до Єдиного реєстру досудових розслідувань».

Окремої наукової уваги потребує оцінка спроможності прокурора без отримання первинних відомостей про наявність підстав та умов до початку КПООСП прийняти таке рішення у випадку, коли попередньо або паралельно не здійснювалося(юється) провадження щодо пов'язаної фізичної особи. Проілюструємо.

Для винесення відповідної постанови у прокурора має бути інформація про:

а) існування матеріальних підстав, передбачених ч. 2 ст. 96-3 КК України, зокрема, відомості про: уповноважену особу юридичної особи, її засновників (учасників), кінцевих бенефіціарних власників, членів наглядової ради; те, що імовірно такі особи від імені та/або в інтересах юридичної особи вчинили суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого ст. 209, 369, 369-2 КК України; такі злочини вчинені стосовно службових осіб, передбачених ч. 4 ст. 18 КК України тощо;

б) обставини, що є умовами здійснення кримінального провадження відносно юридичної особи в КПООСП, що передбачені ч. 2 ст. 483-1 КПК України (наприклад, що існує обвинувальний вирок суду, рішення про закриття кримінального провадження, застосування заходів медичного або виховного характеру стосовно уповноваженої особи, яка діяла від імені та/або в інтересах юридичної особи, що набрали законної сили; сталась смерть підозрюваного, обвинуваченого або уповноваженої особи, яка діяла від імені та/або в інтересах юридичної особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю тощо).

Таким чином, з об'єктивної точки зору видається сумнівною здатність прокурора ухвалити небезпідставне рішення про початок КПООСП без надання йому відповідного процесуального інструментарію. На наш погляд, для з'ясування обставин, що є підставами та умовами до початку такого виду провадження, прокурором до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань з урахуванням специфіки кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209, 369, 369-2 КК України, можуть бути проведені наступні процесуальні дії:

1) відібрано пояснення;

2) витребувано та отримано від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речі, документи, відомості, висновки експертів, висновки ревізій та акти перевірок.

Висновок. Аналіз проблематики початку досудового розслідування у КПООСП свідчить про численні питання, що виникають у теорії та практиці реалізації відповідного інституту кримінального процесу. І це не випадковість, оскільки він є новацією кримінального процесуального законодавства, потребує подальшого наукового опрацювання. Моніторинг практики здійснення КПООСП, прогностичний підхід до його вивчення, зокрема до початку досудового розслідування, дозволить у подальшому генерувати наукові пропозиції з метою його удосконалення та підвищення дієвості.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків. Юрайт, 2017. 408с.
- 2.Гловюк І.В., Степаненко А.С. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні. Правова позиція. 2018. № 1(20). С. 13-20. URL <https://www.academia.edu/37933623/>
- 3.Городецька М.С. Застосування стандартів доказування у кримінальному провадженні. Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика. 2021. № 2(2). С. 67-74.

4. Степаненко А.С. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2017. 23с.
 5. Сокалюк В. П. Існуючі стандарти доказування та внутрішнє переконання судді при ухваленні рішень по справі. Південноукраїнський правничий часопис. 2024. № 1. С. 182-189
-

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.02.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.03.2026

Дата публікації: 17.04.2026